Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 55, Aralık 2021, s. 167-179

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.54856>

Doç. Dr. Fesun KOŞMAK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat
Bölümü, fkosmak@ogu.edu.tr

STEFAN ZWEIG'IN SATRANÇ ADLI ESERİNDE SİYAH - BEYAZ KARŞITLIĞI¹

Özet

İnsanlık tarihinde savaşların önemli bir yeri vardır. Tarihsel süreçte savaş, birçok devletin kurulmasına veya yıkılmasına, pek çok medeniyetin ortaya çıkmasına ya da yok olmasına ve birçok toplumun güç kazanmasına neden olmuştur. Savaş, modern dönemde de etkisini ve gücünü devam ettirmiş ve halen devam ettirmektedir. Toplumlar da siyasal, sosyal ve dinsel alanının değişmesine neden olan savaş, kültürel yaşamın da şekillenmesine olanak sağlamıştır. Her iki dünya savaşına tanıklık etmiş yazar Stefan Zweig'in, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan etkilenerek kaleme almış olduğu *Satranç* adlı eserinin kurgusunun temeli, savaşın simgesel anlatımına dayanmaktadır. Yazar, savaşın toplum üzerindeki etkilerini gözlemleyerek ve öz yaşamındaki deneyimlerini de ekleyerek savaş edebiyatla buluşturmuştur. Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı hakkında bilgilerin yer aldığı 'savaş edebiyatı' kavramı üzerinde durulacak ve çalışmanın ana gövdesini oluşturan *Satranç* adlı eser, 'savaş' ekseninde ele alınacaktır. Çalışma metne dayalı inceleme yöntemiyle incelenecek ve eserde ön plana çıkan savaşın izleri, siyah ile beyazın karşıtlığı dikkate alınarak ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Savaş Edebiyatı, Stefan Zweig, Satranç, Siyah - Beyaz Karşıtlığı

¹ Bu makale Eskişehir Osmangazi Üniversitesi BAP bünyesinde yürütülen *Edebiyat ve Savaş* (Proje Kodu: 2019-2853) projesi tarafından desteklenmektedir.

THE OPPOSITION OF BLACK - WHITE IN STEFAN ZWEIG'S *THE ROYAL GAME*²

Abstract

Wars have an important place in human history. In the historical process, war has caused the establishment and collapse of many states, the emergence or destruction of many civilizations, and the strengthening of many societies. War, which is one of the important issues in human history, has continued and continues its effect and power in the modern period. The war, which caused a change in the political, social and religious spheres of the society, caused the cultural life to be shape as well.

The writer Stefan Zweig, who witnessed two world war, traces of the war can found in his work titled *The Royal Game*, which he wrote after especially influenced by the Second World War. By observing the effects of war on society and adding his experiences in his own life, the author brought war together with literature and brought it to the center by adding his thoughts about war. In this study, the concept of 'war literature' containing information about world wars will emphasized and the work named *The Royal Game*, which constitutes the main body of the study, will discussed in the axis of 'war'. The study will examined with text-based analysis method and the traces of the remarkable war will emphasized in the work.

Keywords: War Literature, Stefan Zweig, The Royal Game, Opposition of Black - White

'Savaş Edebiyatı' Kavramı Üzerine ve İkinci Dünya Savaşı'nın Batı Edebiyatına Yansıması

İnsanlık tarihi kadar eski olan savaş; toplumların büyük sıkıntılar yaşamasına neden olan bir olgudur. Tarih boyunca farklı toplumlar arasında yaşanan savaşlar ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı edebi eserlere malzeme oluşturmuştur. Toplumların siyasal, sosyal ve kültürel yapılarının değişmesine neden olan savaşlar, özellikle insanlar üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiler bakımından edebi eserlerde vücut bulur. Savaşın ayak seslerinin hissedildiği dönemde, savaş yıllarında ve savaş sonrasında savaşı anlatan ya da savaşın izlerini yansıtan edebi eserler ön plana çıkar. Savaş karşıtı ve savaşa şahitlik eden yazarlar, eserlerinde savaşın yıkıcı yanlarını gözler önüne sererler. Savaşı konu alan eserlerin insanların o dönemde yaşadıkları sıkıntıları yenmelerine destek olup olmadıkları bilinmese de, bugünden geçmişe bakıldığında yaşananlara ışık tuttuğu aşîkârdır. "Devletler, kabileler veya halklar arasındaki silahlı çatışma durumu"³ (Wahrig, 1995: s.478) dile getiren savaşlar, genel anlamıyla bir medeniyetsizliğin ifadesi olarak ele alınır. "Edebiyatın en yetkin seslerinden bazıları o 'barbarlığı', insan doğasının en karanlık köşelerini, sözcüklerle konuşulmayan deneyimleri betimledi" (Davis-Davis, 2011: s.105). İnsana temas eden sorunlar doğrudan ya da dolaylı bir şekilde edebiyat alanında kendisine yer bulmuştur. Bu bağlamda tarih boyunca toplumda derin izler bırakan savaşların edebiyata yansıması da kaçınılmaz bir durumdur. Savaşın izlerini kısa hikâye, tiyatro, şiir, roman gibi farklı edebi türlerde ele almak mümkündür.

² This article is supported by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi BAP Project, *Literature and War* (Projet Code: 2019-2853).

³ Yabancı dildeki kaynaktan yapılan çeviri makale yazarı tarafından yapılmıştır.

Dünya savaşlarının ardından kısa hikâye yazımında görülen artış, tiyatrodaki savaş karşıtı ifadeler, şiirlerde sembollerin kullanılmasıyla anlatılan savaş sahneleri, özellikle romanlarda ön plana çıkan ayrıntılı tasvirler ve renk sembollerinin kullanılmasıyla savaşın izinin sürülmesi, hayat ile edebiyatın yakın bir bağ içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Güncel ve insanlığı etkisi altına alan konulara eğilen yazarlar, savaşın olumsuz yanlarına değinerek insanlığı uyarırlar. Sanatçılar, toplumu her yönüyle etkileyen savaşı, edebiyatın her türünde kaleme aldıkları metinlerde değerlendirirler. “Savaş edebiyatı; insanlığı sarsan bir güç olarak dünya edebiyatının sayısız eserinde görülmekte, iki dünya savaşının izlenimi altında insani bir sorun haline gelmektedir⁴” (Schweikle-Schweikle, 1990: s.253). Sanatın her dalı, endüstrileşme, nüfus artışı, yükselen yaşam standardı ve kentleşme ile birlikte değişen insanların dünyaya bakış açıları ile birlikte toplum sorunlarına daha yakın olmaya ve daha yakın durmaya başlar. Hayatı sanatın her alanına taşıyan sanatçılar, özellikle toplumsal sorunlara yönelirler ve çalışmalarına konu yaparlar. Edebiyatçılar, şahit oldukları sahnelere edebi eserlerinde yer verirler, böylelikle hem daha gerçekçi bir anlatım sunarlar hem de kendi duygu, düşüncelerini ve deneyimlerini de eserlerine aktarma fırsatı elde ederler. “Her savaşın yazarları olmuştur. Şair, yazar ve gazetecilerin, savaş alanında tanık oldukları şiddeti sözcüklere dökmeleriyle zihinlerimize savaş hakkında çok net imgeler yerleşmiştir” (Kafaoğlu-Büke, 2011: s.89). Batı edebiyatında savaş konu olarak farklı boyutlarıyla ön plana çıkar. Kılıçarslan’ın belirttiği gibi Batılı ya da Amerikan edebiyatı, hatta İsrail veya Filistin edebiyatları ile karşılaştırıldığında Türk edebiyatında savaş konusu oldukça az işlendiği göze çarpar (bkz. Güven Kılıçarslan, 2021: s.2918). Bu bağlamda inceleme konusu olan Zweig’in “Satranç” adlı eseri açısından değerlendirildiğinde; özellikle Batı edebiyatında savaşın fiziksel ve psikolojik etkilerinin çok yönlü olarak ele alındığını ve sıkça işlenen konular arasında yer aldığını ifade etmek mümkündür.

Savaş edebiyatı denildiği zaman akla Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı gelir. Birinci Dünya Savaşı’nın nedenleri konusunda farklı görüşler ortaya konsa da Coğrafi Keşifler, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi’nin getirdiği siyasal, sosyal, kültürel ve dinsel değişimler ana sebepleri olarak tarihte yerini alır. Fransız Devrimi’nin ortaya çıkardığı yeni fikirler, bakış açısı, siyasal ve sosyal değişiklikler, Birinci Dünya Savaşı’nın nedenleri arasında sayılırken, Birinci Dünya Savaşı’nın anlaşmazlıkları İkinci Dünya Savaşı’nın nedenleri olarak görülür. Sander’e göre İkinci Dünya Savaşı’nın nedenleri araştırmacıların görüşlerine göre farklılık gösterir. İlk görüşe göre iki savaş birbirinden nitelik olarak farklıdır; nedenleri, gelişmeleri, nitelikleri ve sonuçları büyük farklar gösterir. Başka bir görüşe göre ise iki savaş bir bütünün parçalarıdır (bkz. Sander, 2001: s.111). İkinci görüşe göre birbirlerine sebep sonuç ilişkisi ile bağlı olan iki dünya savaşı, cephede olduğu gibi sivil halkı da içine aldığı için benzerlik gösterir.

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından meydana gelen sorunlar, işsizlik, büyük ekonomik buhran, yokluk, Adolf Hitler’in önderliğinde Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi’nin (National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei) veya kısa adı ile Nazi Partisi’nin kurulmasına neden olur ve sağcı akım içinde ön plana çıkmaya başlar. “Nazi Partisi daha ilk kuruluşundan itibaren, hücum kıtaları anlamına gelen SA’lar (Sturmabteilung) ile militarist bir yapıya dayanmıştır. 1925’de de, partinin kendi polis kuvvetini teşkil eden ve muhafız kıtaları anlamına

⁴ Yabancı dildeki kaynaktan yapılan çeviri makale yazarı tarafından yapılmıştır.

gelen SS'ler (Schutzstaffel) teşkilat olarak yapılandırılmıştır. Her iki teşkilat da, parti toplantılarında, sokak gösterileri ve yürüyüşlerinde ve özellikle komünistlerle mücadele ve çarpışmalarda partinin adeta askeri gücünü teşkil etmiştir” (Armaoğlu, 2012: s.238). Dünyanın her yerinde hissedilen 1929 Ekonomik Buhran, özellikle Almanya’da işsizliğin artmasına ve birçok işletmenin ve fabrikanın kapanmasına neden olur. Bu karamsar ve kötümser hava Hitler’in ve partisinin güç kazanmasına neden olur. Hitler özellikle de SA ve SS’lerin güçlerini Almanya sokaklarında hissettirmesiyle halkın ilgisini çeker ve hedeflerini bilen bir parti başkanı olarak kabul edilir.

Hızlı adımlarla ilerleyen Hitler, sonunda başbakanlığa kadar yükselir. Kendine özgü görüşleri ve düşünceleriyle hareket eden Hitler’in, özellikle Almanya’nın diğer dünya ülkelerinden daha üstün olması için çaba sarf ettiği dikkat çeker. Ancak bu çabasındaki karanlık düşünceler birçok insanın korkmasına ve ülkeyi terk etmesine neden olur. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmaları kabul etmeyen Hitler, Almanya’nın sınırları dışında yaşayan bütün Almanların birleştirilmesi ve tek bir devlet altında toplanması, ayrıca Almanların yaşamadığı ülkeleri de kendi sınırları içine alma arzusu içinde olduğu görülür.

Birinci Dünya Savaşı’nın çözümsüz bıraktığı birçok sorunu tekrar yaşamamak adına ikinci bir dünya savaşının çıkmasına engel olmak isteyen ülkelerin uyarılarına rağmen İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması için Hitler’in farklı yollara başvurduğu dikkat çeker. “1 Eylül’de Hitler Polonya’ya girdi. Hitler’e yaptıkları geri çekilme talepleri yerine getirilmeyince Fransa ve İngiltere iki gün sonra savaşa girdi. Böylece bir Avrupa savaşı olarak başlayan, tarihin kaydettiği en kanlı hesaplaşma çok geçmeden ikinci bir Dünya Savaşı’na dönüşecekti” (Hart, 2002: s.13). Altı yılı aşkın süren kanlı bir savaşın sonunda Almanya savaşı kaybeder. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından geriye ölüm, intihar olayları, askeri ve sivil kayıplar, açlık, ekonomik kriz kalır. İkinci Dünya Savaşı öncesi, savaş sırasında ve sonrasında, savaşın izleri edebi metinlerde vücut bulur ve savaş, bazı metinlerde gerçekleriyle sunulurken bazı metinlerde ise dolaylı bir aktarım ile dile getirilir.

Stefan Zweig’in *Satranç* Adlı Eserinde Siyah - Beyaz Karşıtlığı

Üst düzey eğitim alan Avusturyalı yazar Stefan Zweig, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Latince ve Yunanca bilgisinden dolayı farklı ülkelerin edebiyatlarını okuma fırsatı elde etmiş biri olarak kabul edilir ve ilgi duyduğu yazarların, düşünürlerin biyografilerini kaleme alarak edebiyat sayfalarında yerini alır. Aytaç’ın belirttiği gibi Zweig, ele aldığı hayat hikâyelerinde hem dönüm noktası olayları teşhis etmeyi hem de söz konusu sanatçıların eserlerini yorumlayıp bu eserlerle hayatları arasında bağlar kurmayı başaran biri olarak görülür (bkz. Aytaç, 1991: s.89). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hitler yönetimi altına sıkışan Zweig, yıllardır inandığı ve değişmez diye kabul ettiği dünya görüşünün yerle bir olmasıyla yıkılır. “Hitler’in iktidara geldiğinin daha beşinci ayında dünyanın belki de en büyük kitap yakma eylemini gerçekleştirdiği durumu; Yahudilere, Yahudi sempatizanlarına ait kitapların yakma eylemine varan sürecin sertliği” (Sarı, 2018: s.116) hissedilir. Bahsedilen bu eylemde yakılan kitapların arasında Zweig’in kitapları da yer alır. Hak ve adaletin yok olduğu bir toplumla karşı karşıya kalan yazar, dışlanmaya ve toplumun dışına itilme duygusuna daha fazla dayanamaz ve ülkesini eşiyile birlikte terk eder, Meksika’ya yerleşir. Arpat’ın dile getirdiği gibi Nazilerin Avusturya’yı işgal ettiği 1938-1945 yıllarında Avusturya devleti bağımsızlığını yitirir ve politika dünyasından böylelikle silinir. Avusturyalı edebiyatçıların birçoğu yabancı ülkelere göç eder, bazıları yazın hayatına son verir, kimi yazarlar da toplama kamplarına gönderilerek cezalandırılır (bkz. Arpat,

2004: s.13). Zweig, kendi köşesine çekilmek istemediği için yazın hayatına devam eder. Gittiği ülkede düşmanlık görmese de vatanına büyük bir özlem çeker ve yabancı topraklarda kendini eksiltmiş hisseder. Yazardaki bu eksiltmiş duygusu o dönemde farklı türde yazılmış eserlerinin ortaya çıkmasının zemini oluşturur.

Zweig, baskı ve işkence gören toplumların ve bireylerin ne kadar yaralandığını kendi deneyimlerinden bilen biri olarak görülür ve eserlerini bu duygular altında yazar. Alman yönetimine karşı herhangi bir yazı yazmadığı halde evine baskın düzenlenmesinin ardından yaşadığı kaygı ile Viyana'yı terk eden Zweig, yaşanan çelişiklere katlanamaz ve öngörülü biri olarak düzenin tamamen bozulacağını hisseder. Yazarın yorgun bedeni çelişiklere daha fazla dayanamaz ve Yücel'in de dile getirdiği gibi 22 Şubat 1942 yılında karısı ile birlikte intihar eder (bkz. Yücel, 2005: s.193). Zweig, İkinci Dünya Savaşı sırasında düşmanca tavrın olumsuzluklarından etkilenir. Coşan'ın da belirttiği gibi bu duygular yazarın güç, şiddet, vatansızlık ya da zorunlu göç gibi konulara ilgi duymasına ve eserlerinde yer vermesine neden olur. Özel yaşamında da aynı duygu ve düşüncelerden hareketle sık sık seyahat eder, vatanına özlem duyar, aile ve günlük yaşamına mesafe koyar ve Nasyonal Sosyalistlerden uzak durmaya çalışır (bkz. Coşan, 2017: s.81). Yazar, yaşadığı tüm zorlukları, insan ilişkilerini, dünyaya bırakmak istediklerini, bir veda mektubu niteliğindeki son eseri *Satranç*'ta birleştirir ve savaş karşıtı görüşünü, dünyanın olumsuzluklara mahkûm olduğunu dile getirir.

Eserin, yazarın öz yaşamından izler taşıdığı gibi, kötülüğün bir yansıması olarak gördüğü Adolf Hitler'e de değindiği görülür. Eserin ilk okuma sürecinde savaşın izlerine rastlanılmaz, hatta bir gemi seyahatinde insanların zaman geçirmek için bir araya geldikleri sahneler dikkat çeker. New York'tan Buenos Aires'e giden bir gemi yolculuğunun anlatıldığı eserde mekân kısıtlı ve sınırlı olarak ifade bulur. Kırmızı'nın belirttiği gibi sınırlı mekân tanımı özellikle Zweig'ın yurtsuzluğuna dair ipuçları verir ve vatanından uzak kalmış birinin duygularına vesile olur. Eserin başkahramanlarından biri olan Dr. B.'nin gidebileceği bir yer bulunmamaktadır ki bu da yurtsuzlukla eşdeğer tutulur. "Gemi, vatansızlığın ve yurtsuzluğun sembolü olarak kabul edilebilir. Czentovic'in gemideki karşılaşmayı zaferle sonuçlandırması, vatanını terk eden Dr. B.'yi hepten yenilenenler sınıfına sokar. Bir başka nokta da eserde istasyonun yerini limanın almış olmasıdır. İstasyon, hem bir son hem de yeni bir başlangıcı simgeler ve aynı zamanda acıyı, terk edişi de içeren en iyi kavramlardandır. Bu açıdan değerlendirildiğinde eserde yer alan limanın da aynı anlamı yüklendiği ifade edilebilir. Nitekim kitabın sonunda Dr. B.'nin oyundaki yenilgisi, Zweig'in hayat mücadelesindeki yenilgisiyle paralellik gösterir (Kırmızı, 2014: s.148). Esasen eserde açık denizde ilerleyen bir gemi ana mekân olarak yer almaktadır. Açık deniz mekân olarak olumlu olarak değerlendirilebilecekken; eserde deniz tasvirlerinin hiç olmaması ve mekân olarak gemiye odaklanması dünya üzerindeki sıkışmışlık ruh hali olarak da okunabilir. Mekân olarak bir geminin merkeze konumlandığı eserde, mekânın sınırlandırılmasının yanı sıra kahramanların sayıca az olması da dikkat çeker. Ön plana çıkan ana kahramanları daha yakından incelendiği andan itibaren eser farklı bir bakış açısı kazanır ve savaşın izleri görülür.

Zweig'in eserinde savaşın izleri dikkat çekmese de, alt metin olarak savaşın ayak sesleri hissedilir. Geri dönüş tekniğinin kullanılmasıyla ana karakterlerin öz yaşamları ve kişilikleri ile okura derin bilgilendirme yapılır. Bahsedilen bu geri dönüşler yardımıyla okuyucu ana karakterlerin gerçek hayatta kimler olabileceğine dair ipuçları edinir. Eserin iki ana karakterlerinden biri dünya satranç şampiyonu Mirko Czentovic'tir. Czentovic, doğudan batıya

birçok ülke gezerek turnuvalara katılır ve her bir turnuvadan sonra adından başarı ile söz ettirir. “Czentovic, yaklaşık bir yıl kadar önce bir çırpıda satranç sanatının Alehin, Capablanca, Tartakower, Lasker, Bogolyubov gibi eski ve en değerli ustalarının arasına yükselivermişti” (Zweig, 2015, s.2). Czentovic, başarılı ve dünyada tanınmış bir satranç şampiyonu olsa da karakterinde hiçbir iyiliğin barınmadığı cahil biri olarak aktarılır. “Bu satranç şampiyonunun özel hayatında herhangi bir dilde bir cümleyi yazım yanlışları yapmaksızın kâğıda dökebilmekten aciz olduğuna ilişkin sırrın ortaya çıkması gecikmemişti ve öfkeli meslektaşlarından birinin kötücül bir alayla dile getirdiğine göre, ‘cehaleti bütün alanlarda ortak olmak üzere, evrenseldi’” (Zweig, 2015, s.2). Czentovic’in itibarı sadece satranç oyunu ile sınırlı olarak ifade edilir.

Toplumda sadece satranç yeteneği ile dikkat çeken Czentovic, cahil ve küstah olarak görülür. Czentovic, onu büyüten papazın tüm çabalarına rağmen harflere ve sayılara boş gözlerle bakmayı sürdüren, en basit ders konularını dahi anlamayan ve anlamak için de herhangi bir çaba sarf etmeyen biri olarak toplumda yerini alır. “[...] o zamanlar on iki yaşında olan oğlanı babasının ölümünden sonra taşrada yaşadığı yerin rahibi acıyarak yanına almıştı; bu iyi yürekli din adamı, ağzını açmaya üşenen, içine kapanık, geniş alınlı çocuğun köy okulunda öğrenemediklerini ona evde verdiği derslerle öğretebilmek için içtenlikle çaba harcamıştı” (Zweig, 2015, s.2). Czentovic de Hitler gibi babasız yetişen ve baba profilinden uzak olan bir kişiliktir. Burada dikkat çeken diğer bir unsur ise Czentovic’in babası ve annesinin olmayışı tıpkı Hitler’in önce babası ve ardından annesini kaybetmesine gönderme yapar niteliktedir. Eşsiz bir ustalığı sergilediği satranç tahtasının başından kalktığı andan itibaren kendi kimliğine bürünen Czentovic, daha fazla para kazanabilmek için seyahati sırasında zengin bir iş insanının teklifini kabul ederek satranç oynar ve satrançtaki ustalığını gösterir.

Eserde dikkat çeken diğer ana karakter ise aynı gemide seyahat eden ve satranç oyununu uzaktan izleyen Dr. B.’dir. Yönetim biçimini eleştiren ya da karşıt görüş ifade etmeyen kişilerin dahi evlerinin veya iş yerlerinin arandığı bir dönem içerisinde yaşam mücadelesi vermek zorunda kalan Zweig, kendi duygu ve düşüncelerini Dr. B. üzerinden aktarır. Dr. B.’nin avukatlık bürosu kimsenin dikkatini çekmediği halde gözetlenir. “Gestapo’nun çoktandır benimle ne kadar dikkatle ve sevgiyle ilgilendiğini sonradan bir olay çok somut biçimde kanıtladı; daha Schuschnigg’in görevinden çekildiğini ilan ettiği akşam ve Hitler Viyana’ya girmezden bir gün önce, SS’ler tarafından tutuklandım” (Zweig, 2015, s.35). Dr. B., birçok Avusturyalı gibi toplama kamplarından birine gönderilerek farklı şiddet uygulamalarına maruz kalmaz, aksine tek kişilik boş bir odada tutularak yalnızlığa terkedilir. “Benim bulunduğum kategoriye giren ve kendilerinden zor kullanılarak para veya kanıt elde edilmesi öngören kişiler, işte bundan ötürü toplama kamplarına gönderilmiyor, fakat özel bir işlemden geçirilmek üzere bir yana ayrılıyordu” (Zweig, 2015, s.36). Yalnızlığa ve hiçliğe terkedilen Dr. B.’nin dört duvar arasındaki sıkışmışlığı yine Zweig’in ülkesini terk ederek yabancı bir ülkede yaşadığı hisleriyle örtüşür, kendini yalnızlığa ve hiçliğe mahkûm edilmiş hisseder. “Nazi Partisi Alman milletinin ekonomik, kültürel ve sosyal hayatının her yönünü kontrol altına aldı. [...] Nazi Partisi aleyhtarı, komünistler ve Yahudiler tevkif edilerek toplama kamplarına gönderildi. Gizli polis teşkilatı Gestapo (Geheime Staatspolizei) vatandaşın ve toplumun her türlü faaliyetini gözaltına aldı” (Armaoğlu, 2012: ss.240-241).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında fiziksel şiddetin yanı sıra psikolojik işkencenin de uygulandığı görülür. Bilgi alabilmek için kişiyi toplumdan ve kendisinden soyutlama yolu en

sık kullanılan yöntem olarak ifade bulur. “Bize hiçbir şey yapmadılar –sadece bizi en mutlak anlamdaki hiçliğin içerisine yerleştirdiler, çünkü bilindiği gibi dünyada hiçbir şey insan ruhu üzerinde hiçlik kadar ağır bir baskı uygulayamaz” (Zweig, 2015, s.37) diyen Dr. B., yalnızlığa mahkum olmanın insan bedeninde bıraktığı baskıyı aktarır. Geri dönüş tekniği yardımıyla Dr. B. hakkında öğrenilen bilgiler, Zweig'in sürgünde hissettiği duygularla benzerlik gösterir. Dr. B.'nin mahkûm edildiği ‘yalnızlık işkencesi’, yazarın ailesini ve ülkesini terk etmek zorunda kaldığı dönemde yaşamak zorunda kaldığı hayattan izler taşır. Dr. B., eserin başında bir izleyici olarak görünse de daha sonra satranç oyununa dâhil olur. Gizemli biri olarak dikkat çeken Dr. B. ile bilgiler eserin sonlarına doğru açığa çıkar ve önem kazanır.

Zweig, eserine farklı bir bilim dalını ekleyerek öz yaşamını ve ruh halini dile getirir. Bu duygularını ön plana çıkartabilmek için de siyah - beyaz alanlı, altmış dört kare ve otuz iki taşıyla satranç oyununu eserine ana malzeme yapar. Eserde, mücadele eden iki önemli karakter olan dünya satranç şampiyonu Czentovic ile bir kitaptan satrancın inceliğini öğrenen Dr. B. arasında herhangi bir benzerlik bulunmaz ve iki karakter zıt kutupların birleşeni olarak aktarılır. Her ikisi de zıt kutupları oluşturan tüm özellikleri barındırır ve yazar bu iki farklı kişiliğin karşılaşmasını kurgularken siyah ile beyazın zıtlığını kullanır.

Eserde, siyah ile beyaz taşların mücadelesi adı altında iyi ile kötünün savaşı anlatılır. Bu iki rengin birbirleriyle olan zıtlığı ile Avrupa’da yaşayan azınlığın Hitler ile karşıtlığı gözler önüne serilir. Hem oyun tahtasının renginin siyah ile beyaz olarak sunulması hem de oyun taşlarının bu iki zıt renk ile ifade edilmesi, dış dünyanın karşıtlığına ile örtüşür. Sadece hedefine odaklanan, rakibi gibi düşünerek başarı elde eden ve siyah rengi temsil eden Czentovic ile suçsuz yere toplumdan uzaklaştırılan, yalnızlığı bedeninde hissededen, zekâsı sayesinde ayakta kalmayı başaran ve beyaz renge karşılık gelen Dr. B'nin çatışması aktarılır. İyi ile kötünün karşıtlığı, satranç oyununda önemlilik arz eden siyah ile beyazın zıtlığı ile pekiştirilir. Satranç oyunun eserde kullanılması ise, oyun tahtasının yine siyah - beyaz olarak kullanılması, farklı özelliklere ve adlandırmalara sahip oyun taşlarının yer alması, oyunun her seferinde farklı kurgulanabilmesi ve böylelikle sonsuzluğa uzanan hamlelerin bulunması ve rakibi gibi düşünerek yenmenin incelikleri olarak ifade edilebilir. Sabırlı olmak, rakibinin zayıf yönlerini ve psikolojisini gözlemlemek, oynanan her hamlenin ardından bir sonraki hamleleri düşünmek, o dönemin bir yansıması olarak savaşın somut halini yansıtır.

Satranç oyunun tarihsel sürecine bakıldığında da ilk dikkat çeken nokta, oyun tahtasının ve oyun taşlarının rengi olur. Oyunun kuralları, taşların anlamlandırmaları ve özellikleri ilk belirlendiği tarihten itibaren pek değişiklik göstermez, ancak oyun tahtasının ve taşların rengi zaman içerisinde ve farklı coğrafyalarda değişiklik arz eder. Pastoureau’nun da belirttiği gibi Kuzey Hint bölgesinde ortaya çıkan bu oyun Pers ülkesine ve Çin’e doğru yayılır. Yedinci yüzyılda İran’ı işgal eden Araplar bu oyunu keşfeder ve Batı’ya taşırlar. Ancak oyunun Hristiyan dünyasına yayılabilmesi için bazı değişiklikler geçirmesi gerekir. Bunlardan biri ve belki en önemlisi renklerle ilgili olarak kabul edilir (bkz. Pastoureau, 2012: s.53). Hint oyunun ilk halinde satranç tahtası üstünde siyah ile kırmızı karşı karşıya getirilir ve bu iki renk eski zamanlardan beri karşıt bir çift oluşturur. Ancak Pastoureau’nun da üzerinde durduğu gibi siyahla kırmızı arasındaki bu zıtlığın Hristiyan Avrupa’da bir anlamı olmadığı ve renk simgeselliği onu yok saydığı için taraflardan birinin rengi değiştirilerek oyun Batı değerlerine uygun hale getirilir. Oyun tahtasının rengi ile taşlardaki renkler siyah ile beyaz karşıtlığına dönüşür (bkz. Pastoureau, 2012: ss.53-54). Tarihsel süreç olarak eskiye dayanan satranç oyunu

Batı kültüründe de yerini alır ve savaşı dile getiren bir oyun olarak görülür. Bu bakış açısıyla yaklaşan Zweig, hem satranç oyunu savaş ortamını anlatmak için kullanır hem de oyun taşlarındaki siyah - beyaz karşıtlığını karakterlerine aktarır.

Dr. B.'nin satrancı öğrenme süreci eserde en dikkat çeken noktalardan birini oluşturur ve siyah ile beyazın çatışması olarak dile getirilir. Hiçliğe ve yalnızlığa mahkûm edildiği yerdeki bir sorgulama sırasında ele geçirdiği bir kitaptan satranç oynamayı, hamleleri adlandırmayı öğrenen Dr. B., kendine sınırsız bir dünyanın ve farklı kurgulanabilecek hamlelerin kapılarını aralar. Satranç oyununu bir tutkuya dönüştürür, hatta oyun kendisinde bağımlılık yaratır. “[...] satrancın çekici yanı, stratejisinin birbirinden farklı iki beyinde ayrı ayrı gelişmesidir, bu tinsel savaşta siyahın beyazın manevralarını bilmemesi, bu yüzden de sürekli anlamaya ve önlemeye çalışmasıdır; öte yandan beyaz da siyahın gizli amaçlarını aşmak ve engellemek çabasıdır” (Zweig, 2015, s.53). Burada siyah ile beyazın zıtlık üzerinde kurulu olduğu, beyazın siyahın gizli amaçlarını aşmak ifadesinin kullanılmasıyla kesinlik kazanır. Zweig’e göre siyah gizi barındırır ve beyazın bu gizemi çözümülemesi gerekir.

Dr. B., tek bir odaya mahkûm olduğu zaman kendi kendine oynamak zorunda kaldığı satranç oyununu da siyah ile beyazın rekabeti olarak tanımlar. “Şimdi siyah ile beyaz tek ve aynı kişilikte birleştiklerinde, ortaya tek ve aynı beynin eşzamanlı olarak bir şeyi bilmesinin ve ama bilmemesinin gerekmesi, beyaz olarak hareket ettiğinde daha bir dakika önce siyah tarafken istemiş ve amaçlamış olduğunu bir komutla bütünüyle unutmayı başarabilmesi gibi saçma bir durum çıkar” (Zweig, 2015, s.53). Aynı oyunun içerisinde hem siyah hem de beyaz olmaya çalışan Dr. B., bu durumu aynı bedende iki farklı kişiliğin buluşması olarak görür ve bunun kendisiyle çatışması anlamı taşıdığının farkına varır. “Bu tür bir çifte düşünme eylemi, bilincin mutlak anlamda bölünmesini, beynin işlevinin sanki mekanik bir aygıtmışçasına istendiği zaman açılıp kapatılabilmesini koşul kılar; demek ki satrançta insanın kendi kendisine karşı oynamak istemesi, kendi gölgesinin üzerinden atlamak istemesi gibi anlamsız bir zıtlık durumudur” (Zweig, 2015, s.53). Kişiliğindeki bu bölünme yüzünden ruh sağlığını kaybetmeye başlayan Dr. B., yine de oynamaktan vazgeçmez, çünkü yalnızlığı ve hiçliği kendinden ancak bu oyun sayesinde uzak tutabildiğini düşünür. “Ancak katıksız bir deliliğin veya mutlak anlamda hastalıklı bir ruhsal durumun tutsağı olmamak için bu saçmalıktan başka yapabileceğim bir seçim yoktu. Durumunun korkunçluğu nedeniyle bir Siyah Ben ve bir de Beyaz Ben olmak üzere, bu iki parçaya ayrılmayı en azından denemek zorundaydım, çevremi saran o korkunç hiçliğin altında ezilmemek için” (Zweig, 2015, s.53). Kendini hiçliğe ve yalnızlığa mahkûm etmemek için kendinde iki kişilik yaratmaya çalışan Dr. B.'nin düşünceleri bu anlamda yazarın düşünceleri olarak vücut bulur. Zweig, öz yaşamında da yabancı bir ülkede hayatta kalmaya ve yazın hayatına devam ettirmeye çalışarak kendi bölünmüşlüğüne dile getirir. Tek bir bedende insanın hem siyah hem de beyaz olmakta zorluk çektiğini, hatta bunun imkânsızlığına gönderme yapar. “[...] kendimle yapacağım bu kavgaları düşsel bir uzama yansıtmaya zorlanmış olan ben, bilincimde her defasında altmış dört karedeki durumu açıkça saptamak, üstelik de her iki taraf açısından taşların sadece anlık durumlarını değil, ama ondan sonraki olası hamlelerini de tahmin etmek zorundaydım ve ayrıca -bütün bunların kulağa ne kadar saçma geldiğini biliyorum- her bir Ben'im için, siyah ve beyaz için, hep dört veya beş hamle öncesinden iki kez, üç kez, hayır, altı kez, sekiz kez, on iki kez hayal etmek durumundaydım” (Zweig, 2015, ss.54-55). Dr. B.'nin bu ifadeleri aslında yazar Zweig'ın ülkesinden uzakta yaşadığı yıllardaki ruhsal durumunu yansıtır. İkinci Dünya Savaşı'nın bilinmezliği, yaşanan olaylar ve çatışmalar karşısındaki gelecek kaygısı, ileride yaşanacak

olayların neler olabileceği ile ilgili düşünceler Zweig'ın eserini kaleme aldığı dönemdeki düşüncelerinin kâğıda aktarımı niteliktedir.

Eserin başında siyah ile beyazın çatışması, sürekli düşünen, bir sonraki hamleleri hesaplayan Dr. B.'nin kendisiyle olan mücadelesiyle dikkat çeker, daha sonra ise siyah ile beyazın mücadelesi yön değiştirir. “İki Ben’imden her biri, yani Siyah Ben ve Beyaz Ben, birbirleriyle rekabet etmek zorundaydılar ve her biri kendi adına galip gelmek, kazanmak için kendini bir tutkuya, bir sabırsızlığa kaptırıyordu; Siyah Ben olarak yaptığım her hamlenin ardından, hararetle Beyaz Ben’in ne yapacağını bekliyordum. İki Ben’den her biri, öteki bir yanlış yaptığında bir zafer sevinci yaşıyor, ama bunula eşzamanlı olarak da kendi beceriksizliğinden ötürü öfkeyle kapılıyordu” (Zweig, 2015, s.56). Kendi kişiliği ile çatışma halinde olan Dr. B.'nin içsel hesaplaşmaları, Zweig'ın anlık umutları ve hemen ardından yaşanan hayal kırıklıkların bir yansıması olarak yorumlanabilir. Zweig, Meksika’da yabancılık çekmez ve yazın hayatına devam eder, ancak vatanından uzakta olmanın verdiği hüznün ile de mutluluğa eremez ve kendini hep eksik hisseder. Zweig'ın bu duyguları özellikle kendisiyle çatışma halinde olan Dr. B.'nin sözleriyle anlam bulur. “Ve elimde kendime karşı oynayacağım bu anlamsız oyundan başka bir şey bulunmadığından, öfkem, öç alma tutkum fanatik bir biçimde bu oyuna akmıştı. İçimde bir şey haklı çıkmak istemekteydi, ama ne yazık ki kendisiyle tek savaşılabileceğim, içimdeki öteki Ben’di” (Zweig, 2015, s.56).

Yazar, duygu karmaşasını yine Dr. B.'nin hücrede yaşadığı günlerdeki anlarla özdeşleştirir. “Beyaz Ben bir hamle yapar yapmaz, Siyah Ben, hararetle öne atılıyordu; bir parti biter bitmez bir sonraki için kendi kendime meydan okuyordum, çünkü her defasında iki Satrançtaki Ben’den biri ötekine yenik düşüyor ve rövanş talep ediyordu” (Zweig, 2015, s.57). Aynı bedende farklı kişilik barındırmanın olanaksızlığına değinen yazar, Dr. B.'nin iki kişilik arasındaki bocalamasıyla, kendi kendine konuşmasıyla, kendi kendine savaşmasıyla, sonunda ise ‘satranç zehirlenmesi’ diye adlandırdığı bir hastalığa yakalanmasıyla aktarır. Eser, siyah ile beyaz zıtlığının aynı bedende değil de farklı bedenlerde saklı olduğunu gösterir, aksi takdirde kişide çelişiklere neden olur ve umutsuzluğa doğru sürüklenir. Bu durum her türlü çatışmanın ve ikiliğinin insanın kendisinde saklı olduğunu gözler önüne serer; Yin ile Yang örneğinde olduğu gibi. “Yang dışarıdır, sıcaktır, güneştir, yazdır. Yin içerisidir, soğuktur, karanlıktır, kıştır” (Hançerlioğlu, 2013: s.552). Tarih boyunca da siyah ile beyaz aynı çizgide yer alan iki renk olarak değil, aksine her zaman karşıtlığı ifade eden renkler olarak tanımlanır. “Hristiyan ilahiyatının ilk dönemlerinde siyah ve beyaz gerçekten de zıt bir çift oluşturuyor ve genelde İyinin ve Kötünün renk olarak ifadesini temsil ediyordu. Bu zıtlık Yaratılış’ (ışık / karanlık), ama aynı zamanda doğayla ilişki başka duyarlılıklara da (örneğin gündüz / gece) dayanıyordu” (Pastoureau, 2012: s.48). Dr. B.'nin, kendi kendine oynadığı satranç oyununda kendisiyle savaşıyor haldeyken bir mucize gerçekleşir ve sabaha başka bir odada uyanır. Esaretten kurtulmanın verdiği mutluluk ile burada ilk dikkat çeken renkler beyaz olur ve tekli satranç oyununun, beyazın üstünlüğü ile tamamlandığı düşüncesini ön plana çıkarır. Kahramana yeni gelen odada bulunan her bir öge ‘beyaz’ renk ile ifade edilir; ‘beyaz duvar’, ‘beyaz tavan’, ‘beyaz bone takan bir kadın’, ‘beyaz sarılı bir el’.

Kendi kişiliğinde hem siyahın hem de beyazın özelliklerinin yer aldığını düşünen Dr. B.'nin davranışları Czentovic ile karşı kaşıya gelmesiyle farklı bir boyut kazanır. Beyaz renk farklı toplumlarda farklı algılamalara neden olsa da devrimlerin rengi olarak görülür ve Pastoureau’nun da belirttiği gibi; beyaz, karşıdevrimin rengi olur (bkz. Pastoureau, 2005:

s.169). *Satranç* eserinde de beyaz renk Dr. B.'nin yaşanmışlıklara karşı gösterdiği bir başkaldırmanın simgesel gösterimi olarak yerini alır. Tutsaklık döneminde kendini çaresiz ve savunmasız olarak nitelendiren, hiçlik içerisindeyken kendisiyle savaşı ve çatışan Dr. B., siyah olarak nitelendirdiği Czentovic ile mücadelesini siyah ile beyazın karşı karşıya gelişi olarak görür. “Beyaz rengin aksine siyah; ışıktan, sıcaktan ve renklerden yoksunluğa tekabül etmektedir” (Gardin - Olorenshaw - Gardin - Klein, 2014: s.550). Eserde Czentovic siyah rengin, Dr. B. ise beyaz rengin bir temsili olarak vücut bulur ve bu karşıt renk diziminin iki rakip üzerinden verilmesi dikkat çeker. “Kökeni Kitabı Mukaddes’e dayanan Şeytan adı İbranice ‘rakip’ anlamına gelen bir sözcükten türemiştir [...]” (Pastoureau, 2012: s.57). Bahsedilen siyah ile beyazın zıtlığı eserde özellikle Czentovic ile Dr. B.'nin üzerinden gerçekleşir. Czentovic'in taş seçiminde siyah rengi, Dr. B.'nin ise beyaz taşları önüne çekmesiyle her ikisinin karakteristik tercihinin bir yansıması olarak ön plana çıkar. Goethe'nin de belirttiği gibi siyah karanlığın, beyaz renk ise ışığın temsilcisi olarak görülür (bkz. Goethe, 2020: s.45). Czentovic ile Dr. B.'nin satranç turnuvası başta sakin geçer. Oyunun ilerleyen dakikalarında ise, Dr. B.'nin hem kendi kendisiyle hem de o anda oynanan oyunla mücadele ettiğini gözlemleyen satranç şampiyonu, oyunun akışını değiştirir ve rakibine yönelik oynamaya başlar. “Czentovic, düşünmek için verdiği araları uzattı; bundan, avantaj elde etmeyi hedefleyen asıl kavganın başlamakta olduğunu hissettik” (Zweig, 2015, s.68). Dr. B.'nin tedirgin ve sürekli düşünen halinden faydalanan Czentovic, oyunda başarı elde etmek yerine rakibin zaaflarından faydalanır ve Dr. B.'nin psikolojisini bozmaya yönelik hamleler gerçekleştirir, onun oyun ile bağının kopmasına zemin hazırlar. Czentovic'in karar vermesi geciktikçe Dr. B.'nin sabırsız davranışları artar ve bekleyiş sırasında göstermiş olduğu kararsız tavrı dikkat çeker. Bu durumu gözlemleyen Czentovic ise acele etmeden hamlelerini oynar. Farklı düşünmeyi ön gören satranç oyunu, hem bir sonraki hamlelerin görülmesini hem de rakibinin bir sonraki hamlelerini ön görmeyi beraberinde getirirken, Czentovic tamamen rakibinin tepkilerine ve huzursuz davranışlarına odaklanır. Czentovic'in bu rahat davranışı Dr. B.'nin sinirlerine hâkim olamamasına ve yalnızlığa mahkûm olduğu, kendisiyle satranç oynadığı günlerine dönmesine neden olur.

Tedirginliğinin bir yansıması olarak Dr. B. yerinde oturamaz hale gelir ve salonda sürekli aşağı - yukarı doğru yürür. “[...] bu gidiş geliş kendisi bilincine varmaksızın bir zamanlar ki hücresinin bir röprodüksiyonunu çıkarmaktaydı: Hapis kaldığı aylar boyunca, tıpkı kafese kapatılmış bir hayvan gibi, böyle aşağı yukarı koşturmuş olmalıydı” (Zweig, 2015, s.70). Rakibinin heyecanlanmasına ve panik yapmasına neden olan dünya satranç şampiyonu, hamleleri yavaş sürdüğü takdirde Dr. B.'ye psikolojik baskı uygular ve hamle aralıklarının sürelerini uzatır. “[...] Czentovic yine sonsuz, neredeyse dayanılması olanaksız bir bekleme süresi kullandı; bu, şiddetli bir şimşek çakmasının ardından gök gürültüsünün beklenmesi, fakat beklenin bir türlü gelmemesi gibi bir durumdu” (Zweig, 2015, s.73). Czentovic'in her hamleden sonra süreleri uzatması kötü niyetli bir ağırdan almaya dönüşür ve Dr. B.'nin daha da heyecanlanmasına ve hamleleri yanlış oynamasına sebep olur. Oyuna sakin başlayan Dr. B., artık yerinde duramayan, sürekli düşünme halinde sabırsız bir kişiye dönüşürken, Czentovic sakinliğini koruyan ve düşünmek için kendine zaman bırakan biri olarak dikkat çeker. Czentovic, her dakika daha da sakin tavırlarıyla dikkat çeker, herhangi bir hamleye karar vermeden önce, kararlaştırılan düşünme süresinin tamamını kullanmaya başlar ve rakibini daha da huzursuz eder. Dr. B.'nin zaaflarını farkına varan ve hamlelerini rakibine göre tekrar düzenleyen Czentovic, kaygısız, umursamaz hali belirginlik kazanır. “Bir şeyin keyfini sonsuz

çıkartır gibiydi, çünkü dudaklarından giderek halinden memnun ve kötücül bir alay içerdiği açık bir gülümseme yayılmaya başlamıştı” (Zweig, 2015, s.75). Psikolojik baskı uygulayan ve sakinliğini koruyan Czentovic, oyunun seyrini değiştirerek rakibinin daha da hırslanmasına ve hatalar yapmasına neden olur.

Oyunun sonlarına doğru kendini tamamen kaybeden Dr. B., yenilgiyi kabul eder ve oyundan çıkar. Dr. B.'nin “[...] bu, satrançta kendimi son deneyişim oldu” (Zweig, 2015, s.77) sözleri, Zweig'in hayata bakışının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Tüm çabalara ve farklı hamlelere karşın yine de karşındakinin uyguladığı baskıya yenilen Dr. B. gibi, Zweig da farklı ülkelere giderek yazın hayatına devam etmesine rağmen Hitler'in güç kazanmasıyla umutsuzluğa kapılır. Bir daha asla satranç tahtasının başına oturmayacağını belirten Dr. B., başarılı bir oyun çıkarmasına rağmen psikolojik baskının etkisiyle yanılsalar yapar. Czentovic'in “Oysa hücum hiç de kötü düzenlenmiş sayılmazdı. Bir acemiye göre bu bey, aslında alışılmadık ölçüde yetenekli” (Zweig, 2015, s.77) sözleri yine onun kötü yüzünü gösterir ve içinde hiçbir iyiliğin barınmadığını destekler. Aynı şekilde Dr. B.'nin hiçliğe mahkûm edildiği zamandan uzaklaşmadığı ve sürgün hayatının onu her zaman takip edeceği gözler önüne serilir. Yazar, bu iki kahramanın sarf ettiği son cümlelerle kendi duygu ve düşüncelerine yer verir. Beyaz rengi temsil eden iyiliğin devrinin sona erdiğini, onun yerine beyazın karşıtlığını oluşturan siyah rengin, yani kötülüğün devrinin başladığına vurgu yapar. Kazanmak için hiçbir etik dışı davranıştan kaçınmayan Czentovic karakteri ile birlikte kötünün her zaman kazanacağını ve mağdur, sürgün hayatı yaşayan insanların yıllar geçse de o dönemde hissettikleri acıları ve umutsuzluğu unutamayacağına işaret eder.

SONUÇ

Evrensel olaylar her zaman dünyada büyük yankı uyandırır ve edebi eserlere konu olur. Yazarlar, hem o döneme ışık tutmak ve eleştirmek hem de tarihe kaynaklık etmek amacıyla edebi eserlerine savaş gibi önemli bir evrensel olayı malzeme yaparlar. Savaşın ardında bıraktığı izlere kayıtsız ve sessiz kalmayan yazarlar, konuyu gerçekçi yaklaşımla aktardıkları gibi dolaylı olarak da sunarlar. Daha soyut bir şeyi anlatmaya yarayan daha somut şey olarak açıklanan renkler kullanımı, özellikle savaşın yıkıcı gücünü anlatmak için yazarların başvurduğu etkileyici bir anlatım yöntemi olarak görülür.

Stefan Zweig, *Satranç* adlı eseri ile satranç oyunundan yararlanarak satranç tahtası ile savaş dönemindeki cepheleri ve satranç taşları ile insanları aktarır. Yazar, dönemin yönetimini, satranç oynamanın dışında hiçbir becerisi olmayan satranç şampiyonu Czentovic karakteriyle, yazar olarak maruz kaldığı haksızlıkları ise yaşamak zorunda kaldığı tüm olumsuzluklara rağmen ayakta kalma ve var olma mücadelesi veren ve eline geçirdiği bir kitapla satrancın inceliklerini öğrenen Dr. B. ile anlatır. Eserde, bilgili ve satranç oyununu tutukluluk zamanında bir kitaptan öğrenen Dr. B. ile hiçbir şey okumayan, yeri geldiğinde cahil olarak tanımlanan, kendini ifade edemeyen ancak satranç tahtasını görür görmez kişilik değiştiren Czentovic'i karşı karşıya getirilir. Eserinde yer verdiği kahramanlar aracılığıyla yazar, Avrupa kültürünün Nasyonal Sosyalistler tarafından yok oluşunu aktarır ve bu durumu renklerden faydalananak yapar. Tarih boyunca zıtlığın bir ifadesi olarak kabul edilen siyah ile beyaz kullanılır. Eserin bütününe nüfuz etmiş olan siyah ile beyazın çatışması ana kahramanların karakteristik özellikleriyle ve toplumdaki yerleriyle dikkat çeker.

Altmış dört kare ve otuz iki taş ile sınırlı gibi görünen insanlık tarihinin kadim oyunlarından biri olarak kabul edilen satranç, eserde ön plana çıkan kahramanların tasvirleriyle bir bütünlük kazanır. Satranç tahtasında yer alan her bir taşın farklı anlamlar taşımasının yanı sıra siyah ile beyaz renk önemli bir yer tutar. Temeli düşünmeye ve rakibinin bir sonraki hamlelerini gözlemleye dayanan satrançta, siyah ile beyazın karşıtlığı özellikle iyi ile kötünün karşı karşıya gelme halini yansıtır. Rakibini gözlemleyen, onun huzursuz tavırlarını kullanan ve taş seçiminde siyah renge yönelen Czentovic karakteri kötülüğün bir ifadesi olarak kabul edilir. Aynı şekilde sürgün hayatını unutmuş olduğunu düşünen ama hala hiçliğe mahkûm edildiği anlardan uzaklaşmayan ve beyaz taşları önüne çekerek oyuna başlayan Dr. B.'nin de beyazın vücut bulmuş hali olarak dikkat çeker. Rakibini gözlemleyen ve onun ruhsal durumundan yararlanan Czentovic karakteri, kötülüğün yanı sıra iyiliği de temsil eden biri olarak değil, aksine salt kötülüğe sahip biri olarak tanımlanır.

Czentovic, insani ilişkilerden uzak, insani ruhu ortaya çıkartan herhangi bir özelliğe sahip olmayan, para karşılığında her türlü mekânda turnuvalara katılan, talep ettiği para verildiği takdirde herkesle satranç masasına oturan, rakibin zayıflığından yararlanan biri olarak ifade edilir. Adeta dünyaya egemen olan para hırsına dayanan kapitalizm anlayışı gibi. Buna karşın Dr. B. karakteri, beyaz rengin tüm özelliklerini barındıran masum, kırılgan ve olumsuzluklardan çabuk etkilenen biridir. Aklını kullanarak birkaç hamle öncesini tahmin eden ve ruhunda derin izler bırakan Dr. B. ile küstah davranışlarıyla dikkat çeken Czentovic'in satranç oyunu hem karakterin toplum içerisindeki duruşları bakımından hem de ruhsal durumlarının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Kötülüğün bir sembolü olarak siyah renk ile iyiliğin sembolü olarak kabul edilen beyaz renk, satranç oyunu ile anlam kazanır. *Satranç* eseriyle hayata veda eden Zweig, tüm iyi niyete ve mücadeleye rağmen yine de siyah rengin ve böylelikle kötülüğün kazanacağını düşünerek oyunu Czentovic'in kazanmasıyla sonuçlandırır. Ruhunda derin yaralar açan satranç oyununu tekrar oynayarak içsel hesaplaşmasını tamamlayacağını düşünerek hareket eden Dr. B., oyunu tamamlamadan yenilgiyi kabul eder ve Zweig, Dr. B.'nin bu hareketiyle kendisinin de yenilgiyi kabul ettiğini gözler önüne serer.

KAYNAKLAR

- Armaoğlu, Fahir. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi / 1914-1995*. İstanbul, Cilt: 1-2, Genişletilmiş On Birinci Baskı, Alkım Yayınevi.
- Arpat, Burhan (Haz.). (2004). *Avusturya Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul, Günizi Yayıncılık.
- Aytaç, Gürsel. (1991). *Edebiyat Yazıları II*. Ankara, Gündoğan Yayınları.
- Coşan, Leyla. (2017). "Stefan Zweig'in Eserlerinde Yahudi Kimlik Bilincinin Uyanışı". *Mediterranean Journal of Humanities*, Sayı: VII/1, ss.77-86.
- Davis C. Kenneth - Jenny Davis. (2011). *Edebiyattan Pek Anlamam*. Çeviren: Taciser Ulaş Belge, İstanbul, İkinci Baskı, NTV Yayınları.
- Gardin, Nanon - Robert Olorenshaw - Jean Gardin - Olivier Klein. (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü*. Çeviren: Beyza Akşit, İstanbul, Yayın No: 610, Bilge Kültür Sanat.
- Goethe, Johann Wolfgang von. (2020). *Renk Öğretisi*. Çeviren: İlknur Aka, Kırmızı Yayınları.

- Güven Kılıçarslan, Zehra. (2021). "Absence of 'War' in Modern Turkish Literature" International Social Sciences Studies Journal, Volume: 7, Issue: 85; ss.2917-2922.
- Haçerlioğlu, Orhan. (2013). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul, Altıncı Basım, Remzi Kitabevi.
- Hart, Liddell. (2002). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi I*. Çeviren: Kerim Bağrıaçık, İstanbul, Dördüncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1009, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kafaoğlu-Büke, Asuman. (2011). *Yazın Sanatı*. İstanbul, Can Yayınları.
- Kırmızı, Bülent. (2014). "Satranç Hikâyesinde Kişiler Dünyası". Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences, Sayı: 3, ss.146-165.
- Pastoureau, Michel. (2005). *Mavi - Bir Rengin Tarihi*. Çeviren: İnci Malak Uysal, Ankara: İmge Kitabevi.
- Pastoureau, Michel. (2012). *Siyah - Bir Rengin Tarihi*. Çeviren: Mesut Tufan, İstanbul: Sel Yayıncılık: 784, Kültürel Tarih Kitaplığı: 8, Sel Yayıncılık.
- Sander, Oral. (2001). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Dokuzuncu Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- Sarı, Ahmet. (2018). *Edebiyat ve Suç: Felaketin Kapısını Dört Defa Çalmak*. İstanbul, Ketebe Yayınları: 92, Ketebe Yayınları.
- Schweikle, Günther - Irmgard Schweikle (Hrsg.). (1990). *Metzler Literaturlexikon: Begriffe und Definitionen*. Stuttgart, Zweite überarbeitete Auflage, J.B. Metzler Verlag.
- Yücel, Müslüm. (2005). *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*. İstanbul, Yom Yayınları: 36, Yom Yayınları.
- Wahrig. (1995). *Wörterbuch der deutschen Sprache*. Fünfte Auflage, München, Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Zweig, Stefan. (2015). *Satranç*. Çeviren: Ahmet Cemal, Modern Klasikler Dizisi: 21, İstanbul, Yirmi Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.